Др Данило СТЕВАНДИЋ*

помоћник начелника Управе полиције у Дирекцији полиције
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2003062S

УДК: 341.231.14(4) 351.74:343.211.3(4)
35.085:351.74(497.11) 351.74:343.225(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 24. 7. 2020. године

Датум прихватања: 23. 11. 2020. године

Право на живот и апсолутно нужна сила: стандарди Европског суда за људска права и стање у Србији

Анстракт: *Право на живот спада у „тврдо језгро“ људских права која се јемче сваком лицу, у свим околностима и на свим местима. Упркос томе, право на живот подлеже извесним ограничењима када то изискују разлози који се сматрају оправданим према стандардима какви владају у демократском друштву. После указивања на релевантне одредбе Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, у овом раду се прво излажу основна гледишта Европског суда за људска права о заштити права на живот у примени критеријума „апсолутно нужне“ силе, а затим се испитује усклађеност домаћег права за европским правним стандардима у тој области. Аутор закључује да правни стандарди ЕСЉП, посебно стандарди о примени апсолутно нужне силе, подржавају и афирмишу заштиту права на живот и истовремено обликују праксу Уставног суда Србије. Успостављањем нормативног и институционалног оквира створене су елементарне претпоставке за делотворну заштиту права на живот у Републици Србији, а кршење процесне обавезе представља до сада најчешћи разлог њене одговорности за повреду права на живот.*

Кључне речи: *Право на живот, апсолутно нужна сила, полиција, лишење живота, Европски суд за људска права.*

* stevandic.danilo@gmail.com

Увод

Проста је и очигледна истина да је људски живот основна и најдрагоценија вредност људске заједнице.¹ Људски живот као такав даје смисао свим другим вредностима на којима почива цивилизовано друштво и представља основну претпоставку његовог постојања. Упркос својој узвишености и непроцењивој вредности, људски живот не само да није вечан, већ није ни неповредив. Отуда не треба да чуде вишевековни напори да се људски живот установи и заштити као елементарно људско право највишег ранга.

Утемељено у античкој мисли и школи природног права као урођено, прокламовано у декларацијама великих грађанских револуција с краја 18. века као неотуђиво,² право на живот коначно је правно признато 1791. године уношењем најпре у уставе Сједињених Америчких Држава (1787) и Француске (1791),³ а затим и у друге уставе донете у 19. веку, међу којима и у наш Сретењски устав (1835).⁴ Током 19. и 20. века, стиче карактер права интернационалног и универзалног карактера када је унето у бројне међународне и регионалне правне инструменте.⁵

У савременим демократским државама, право на живот има карактер права негативног статуса (вид. Милосављевић, Поповић, 2009: 146). Као право негативног статуса, право на живот подразумева обавезу државе да се уздржи од сваког незаконитог лишења живота (одбрамбена функција). Истовремено, право на живот подразумева и позитивне обавезе државе да (1) предузимањем превентивних мера штити људски живот од незаконитог ли-

¹ „Прва основна вриједност, која одговара пориву за самоочување, јесте вриједност живота.“ (Finis, 2005: 95).

² Америчка Декларација о независности (1776) и Декларација права Вирџиније (1776) и француска Декларација о правима човека и грађанина (1789).

³ 1791. године унето је 10 амандмана на Устав САД (1789), а француски Устав од 1791. године садржао је основна права у првом одељку.

⁴ Право на живот припада првој генерацији људских права и сврстава се у ред личних права (Vasak, 1977: 29), <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816eo.pdf>, 23. 2. 2019.

⁵ чл. 3 Универзална декларација о људским правима (1948), чл. 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966), чл. 2 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (1950), чл. 4 Америчке конвенције о људским правима (1969).

шавања (заштитна функција) и да (2) у свим случајевима кршења права на живот спроведе делотворну истрагу (процесна обавеза) (Симовић, Аврамовић, Зекавица, 2013: 102).

Право на живот припада сваком људском бићу самим рођењем и важи у свакој ситуацији.⁶ Изостанак другог конкурентног права даје том основном праву привилегован положај – статус неприкосновеног људског права (вид. Bobio, 2008: 41–42).

Сматра се да се право на живот не може ни под којим условима укинути или опозвати јер би у супротном то био напад на систем вредности успостављен јемствима људских права (Dimitrijević et al., 2007: 128–129). Ипак, позитивноправно признање таквог статуса не значи да је право на живот неповредиво.⁷ Премда чини основну и највишу вредност људске заједнице, право на живот изузетно може бити законито ограничено када то захтевају, према мерилима демократског друштва, оправдани разлози. Тако се сагласно ст. 2 чл. 2 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП), лишење живота ради постизања легитимних циљева не сматра противправним ако је смрт лица наступила као последица употребе апсолутно нужне силе као крајње мере (*ultima ratio*).

Циљ овог истраживања је да се на основу анализе одредби ЕКЉП и праксе Европског суда за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП или Суд) испита примена мерила „апсолутно нужне“ силе у праву Европске уније и утврде правни стандарди у тој области, као и да се испита његова примена и систем заштите права на живот у нашем правном поретку.

Премда право на живот ужива веома широку заштиту, истраживање је усмерено само на употребу апсолутно нужне силе као мерила допуштеног ограничења права на живот, а друга питања су обрађена у мери у којој је то било нужно.

⁶ Изузетно, према чл. 4, ст. 1 Америчке конвенције о људским правима (1969), право на живот ужива правну заштиту од тренутка зачећа.

⁷ „Бити неповредив не значи да неко *неће бити повређен*. То је морални статус: он значи да неко *не сме* бити повређен на одређене начине: такав третман је недопустив, и ако се догоди, особи је нанета повреда [...] Ако она има тај статус, она га не губи ако јој се повреде права; таква ситуација ће се рачунати као повреда права управо зато што их она поседује.“ (Najgel, 2011: 104–105).

Јемства права на живот према ЕКЉП и обавезе државе

Право на живот зајемчено је у чл. 2 ЕКЉП, који носи рубрум „Право на живот“ и гласи:

„1. Право на живот сваке особе заштићено је законом. Нико не може бити намерно лишен живота, сем приликом извршења пресуде суда којом је осуђен за злочин за који је ова казна предвиђена законом.

2. Лишење живота се не сматра противним овом члану ако проистекне из употребе силе која је апсолутно нужна:

а) ради одбране неког лица од незаконитог насиља;

б) да би се извршило законито хапшење или спречило бекство лица законито лишеног слободе;

ц) приликом законитих мера које се предузимају у циљу сузбијања нереда или побуне.“

Додатно јемство ЕКЉП утврђује у ст. 2 чл. 15 не допуштајући одступања од чл. 2 ни за време ванредних околности (у доба рата или друге јавне опасности која прети опстанку нације), „осим у погледу смрти проузроковане законитим ратним поступцима“.

Заједно са чл. 3 ЕКЉП, чл. 2 пружа заштиту основним вредностима демократских друштава која чине Савет Европе, па следствено томе ЕСЉП рестриктивно тумачи његове одредбе у погледу изузетака када лишење живота може да буде оправдано (ст. 2).⁸ Супротно томе, ширим тумачењем јемстава права на живот (ст. 1), ЕСЉП је установио три основне обавезе државе у погледу заштите коју пружа члан 2 ЕКЉП (Ovey, White, Jacobs, 2006: 143).

Одредбом ст. 1 чл. 2 ЕКЉП, према којој „нико не сме бити намерно лишен живота“, утврђена је *негативна* обавеза која налаже држави да се уздржи од намерног и незаконитог задирања у право на живот. Међутим, осим могућности изрицања смртне казне (ст. 1), која је каснијим развитком основног документа потпуно искључена,⁹ ст. 2 чл. 2 ЕКЉП предвиђени су други изузеци када се лишење живота неког лица од стране припадника снага безбед-

⁸ *Soering v. The United Kingdom*, no. 14038/88, § 88.

⁹ Протокол 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне (Стразбур, 28. април 1983) и Протокол 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима (Виљнус, 3. мај 2002).

ности неће сматрати противправним.¹⁰ Овом питању се враћамо у посебном одељку.

Схватање о постојању *позитивне* обавезе државе, која подразумева њену активну улогу да се заштите животи људи који су под њеном јурисдикцијом,¹¹ изражено је у ставу ЕСЉП да се одредба чл. 2 ЕКЉП мора тумачити на начин да се заштита људских права учини практичном и ефективном.¹² Сагласно томе, позитивна обавеза државе укључује постојање таквог законског и управног оквира који омогућује остваривање ефективне заштите живота, као и предузимање превентивних оперативних мера за његову заштиту, не само у погледу поступања њених службеника, већ и у погледу незаконитих аката трећих лица.¹³ Адекватан законодавни и управни оквир подразумева да лишење живота буде прописано као кривично дело за које се гоњење предузима по службеној дужности и за које је прописана одговарајућа санкција (Grdinić, 2006: 1106), да прописи детаљно уређују ситуације у којима је допуштена употреба апсолутно нужне силе¹⁴ и да држава обезбеди одговарајућу обуку, инструкције и строгу контролу над операцијама које могу да доведу до употребе смртоносне силе.¹⁵ Држава има обавезу да у оквиру остваривања јавне безбедности заштити људски живот од незаконитог насиља (Dimitrijević et al., 2007: 148), али није дужна да спречи сваки облик насиља.¹⁶ Обавеза предузимања превентивних оперативних мера постоји у ситуацији када озбиљне индиције указују на могућност примене насиља тј. ако је држава знала (или морала знати) да постоји истинска опасност за живот неког лица,¹⁷ али таква обавеза мора бити тумачена

¹⁰ ЕСЉП користи термин „државни агенти“ као генусни назив за припаднике полиције, војске и других служби безбедности који су овлашћени за примену силе.

¹¹ *LCB v. United Kingdom*, no. 23413/94, § 36.

¹² *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 146.

¹³ *Öneryıldız v. Turkey*, no. 48939/99, § 89, 92; *Akkoc v. Turkey*, no. 22497/93, 22948/93; *Osman v. The United Kingdom*, no. 23452/94, § 115.

¹⁴ *Makaratzis v. Greece*, no. 50385/99, § 59–62, 70–72; *Natchova and Others v. Bulgaria*, no. 43577/98, 43579/98, § 99–102.

¹⁵ *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 212.

¹⁶ *Mastromatteo v. Italy*, no. 37703/97, § 68.

¹⁷ *Maiorano and Others v. Italy*, no. 28634/06, § 118–120.

на начин који неће наметнути немогућ или несразмеран терет властима.¹⁸

За разлику од негативне и позитивне обавезе, *процесна* обавеза државе настаје након што наступи повреда права на живот неког лица и подразумева спровођење, по службеној дужности (*ex officio*), делотворне истраге са циљем да се „обезбеди ефикасна имплементација домаћих закона који штите право на живот, и у оним предметима у којима су укључени службеници или органи државе, да се обезбеди да се они могу позвати на одговорност за смрт до које дође у пољу њихове одговорности“ (*Anguelova v. Bulgaria*, no. 38361/97, § 137). Истрага ће бити делотворна ако је независна,¹⁹ правовремена и ефикасна,²⁰ адекватна (детаљна)²¹ и јавна²² и као таква треба да води идентификовању учинилаца и њиховом кажњавању. Из овога следи да једино процедура за испитивање законитости употребе смртоносне силе може бити одговарајуће јемство делотворности опште законске забране да службеници државе произвољно убијају.²³ Ипак, не треба губити из вида да процесне обавезе државе нису обавезе циља, већ обавезе средстава.²⁴

¹⁸ *Osman v. The United Kingdom*, no. 23452/94, § 116, 122.

¹⁹ *Ramsahai and Others v. the Netherlands*, no. 52391/99. Уп. *Kaya v. Turkey*, no. 22729/93; *Ergi v. Turkey*, no. 23818/94; *Gulec v. Turkey*, no. 21593/93.

²⁰ *Hugh Jordan v. The United Kingdom*, no. 24746/94, § 108; *Akpınar and Altun v. Turkey*, no. 56760/00, § 58.

²¹ *Natchova and Others v. Bulgaria*, no. 43577/98, 43579/98, § 113; *Salman v. Turkey*, no. 21986/93; *Kelly and Others v. The United Kingdom*, 30054/96.

²² *Hugh Jordan v. The United Kingdom*, no. 24746/94, § 109.

²³ *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 161.

²⁴ Уп. у Симовић, Станковић, Петров, 2018: 109.

Апсолутно нужна сила као мерило допуштеног ограничења права на живот

Чл. 2 ст. 1 ЕКЉП изреком забрањује самовољно лишење живота, али истовремено у ст. 2 прописује изузетке када је допуштено ограничити право на живот. Због тога право на живот нема ранг апсолутног права,²⁵ изузев у смислу забране самовољног и арбитрарног лишења живота (Krstić, Marinković, 2016: 117).

Лишење живота неће се сматрати противним ст. 2 чл. 2 ЕКЉП ако проистекне из употребе силе која је апсолутно нужна: а) ради одбране неког лица од незаконитог насиља; б) да би се извршило законито хапшење или спречило бекство лица законито лишеног слободе; ц) приликом законитих мера које се предузимају у циљу сузбијања нереда или побуна. Ипак, ст. 2 чл. 2 ЕКЉП не даје потпуну слободу (*carte blanche*) државним агентима да у таквим ситуацијама аутоматски примене смртоносну силу. Према схватању ЕСЉП „став 2 не одређује примарно када је дозвољено да се неко лице намерно убије, него описује ситуације где је дозвољено да се ‘употреби сила’ која може да заврши, као нежељени резултат, лишењем живота“ (*McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 148).

Поред тога, чл. 2 ЕКЉП пружа заштиту у ситуацијама када смрт лица наступи као последица њиховог нехата²⁶ или када изостане смртна последица, ако је, чак и без намере лишења живота, примењена несразмерна потенцијално смртоносна сила.²⁷

²⁵ Садржај појма апсолутних права једнак је обиму у ком таква права уживају правну заштиту, док је обим правне заштите релативних права ужи од њихове садржине. О супротном мишљењу вид. у Slijeperčević, 2012: 293.

²⁶ У случају *Мек Шан против Уједињеног Краљевства*, ЕСЉП је утврдио одговорност државе за смрт лица које је прегазило војно оклопно возило у покушају пробијања барикаде постављене приликом демонстрација, иако намера возача није била да усмрти било коју особу (*McShane v. The United Kingdom*, no. 43290/98, § 101).

²⁷ У случају *Макарацис против Грчке*, који се односио на ситуацију када су полицијски службеници приликом покушаја лишења слободе испалили више метака у аутомобил бегунца који је прошао кроз црвено светло на семафору, ЕСЉП је закључио „да је, без обзира на то да ли је полиција заиста намеравала да га лиши живота, подносилац представке био жртва поступања, које је по

У ситуацијама у којима нека особа оптужује службеника државе за кршење права зајемчених ЕКЉП, посебно у којима представник државе лиши живота неко лице, ЕСЉП је заузео став да је, супротно општем правилу да онај који нешто тврди мора то и да докаже (*actori incumbit onus probandi*), терет доказа је на држави тј. држава је у обавези да докаже постојање изузетка од општег правила да је људски живот неприкосновен (чл. 2 ЕКЉП).²⁸ Када телесне повреде или смрт лица наступе за време док се то лице налазило под контролом државних органа (лишено слободе, у притвору и др), постоје снажне претпоставке да су телесне повреде или смрт лица наступиле као последица деловања службеника тих органа, па је у таквим ситуацијама терет доказивања на држави да пружи задовољавајуће и уверљиво објашњење за смрт тог лица.²⁹

Термин *absolutely necessary (force)* скован је у језичкој пракси англосаксонског говорног подручја и у преводу на српски језик дословно гласи „апсолутно нужна“ сила. Као мерило допуштене силе за ограничење права на живот уграђен је у ЕКЉП из које је временом, мање или више доследно, реципиран у национална права европских држава.³⁰ Иако на први поглед критеријум „апсолутно нужне“ силе изгледа строжи у односу на критеријум „разумно оправдане“ (*reasonably justifiable*) силе, који је такође фамилијаран англосаксонском праву, ЕСЉП је стао на гледиште да „разлика

својој природи довело његов живот у опасност, иако је он у том догађају преживео“ (*Makaratzis v. Greece*, no. 50385/99, § 55).

²⁸ У случају *Salman v. Turkey*, ЕСЉП је формулисао следеће правило: „Лица лишена слободе су у осетљивом положају и власти су дужне да их штите. Из овог произлази да је, кад је неко одведен у полицијски притвор у добром здрављу, а отуд отпуштен с повредама, држава у обавези да пружи уверљиво објашњење о томе како је до тих повреда дошло“ (*Salman v. Turkey*, no. 21986/93, § 99).

²⁹ Уп. *Anguelova v. Bulgaria*, no. 38361/97, § 110–111.

³⁰ Вид. нпр. § 7 *Waffengebrauchsgesetz* (Аустрија), <https://www.jusline.at/gesetz/waffgebrg/paragraf/7>, 17. 7. 2020, § 38 *Loi sur la fonction de police* (Белгија), http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1992080552&table_name=loi, 17. 7. 2020, § 7 *Ambtinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en andere opsporingsambtenaren* (Холандија), <https://www.ten.overheid.nl/BWBR0006589/2020-07-01>, 17. 7. 2020, чл. 52 *Zakona o policiji*, Уradni list Republike Slovenije, št. 107/06, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-4583?sop=2006-01-4583>, 17. 7. 2020.

између ова два мерила није довољно велика да би повреда члана 2 став 1 могла да буде установљена само по тој основи.³¹

Према схватању ЕСЉП, употреба термина „апсолутно нужно“ (*absolutely necessary*) указује да је потребно применити строжије мерило нужности од оног које се обично примењује у одређивању да ли је поступак државе „неопходан у демократском друштву“ (*necessary in a democratic society*) као код појединих других права код којих ЕКЉП допушта могућност задирања (ст. 2 чл. 8–11) (вид. Feldman, 2009: 382).³²

При доношењу одлуке, ЕСЉП узима у обзир све околности догађаја, а посебно поступке припадника снага безбедности који су примењивали силу, укључујући планирање и контролу акција које су у питању, а затим применом теста пропорционалности процењује да ли је употребљена сила сразмерна постизању легитимних циљева (чл. 2 ст. 2 т. а, б, ц ЕКЉП), односно апсолутно нужна према стандардима какви важе у демократском друштву.³³ Суд уједно процењује не само да ли је акција услед које је дошло до смрти лица била утемељена у домаћим законима и прописима, већ процењује и квалитет домаћег законодавства у погледу тога да ли су такви прописи довољно јасни и прецизни како би сваки грађанин могао да их разуме и понаша се у складу са њима.³⁴ Задатак Суда није да утврди индивидуалну одговорност актера догађаја, већ да узимајући у обзир поље слободне процене државе (Поповић, 2012: 79–80) испита да ли у конкретном случају постоји њена одговорност за кршење чл. 2 ЕКЉП.

³¹ *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 154–155. Нема суштинске разлике ни између критеријума „апсолутно нужне“ силе и стандарда „објективно разумне“ (*objective reasonableness*) силе који је иманентан правом поретку Сједињених Америчких Држава. Уп. нпр. *Tennessee v. Garner*, 471 U.S. 1 (1985), *Graham v. Connor*, 490 U.S. 386 (1989), *Kisela V. Hughes*, 138 S.Ct. 1148 (2018).

³² Уп. *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 149; *Silver and Others v. The United Kingdom*, no. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 i 7136/75, § 97.

³³ *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 148–150.

³⁴ Вид. *Stewart v. The United Kingdom*, no. 10044/82.

Одбрана од незаконитог насиља

Чл. 2 ст. 2 т. а) ЕКЉП допушта употребу апсолутно нужне силе ради одбране неког лица од незаконитог насиља, укључујући и употребу такве силе ради самоодбране службеног лица. Сагласно томе, употреба силе са смртним исходом искључиво ради одбране имовине не ужива правну заштиту,³⁵ будући да између вредности људског живота и вредности имовине није могуће успоставити равнотежу (уп. Korff, 2006: 23).

У случају *Макен и други против Уједињеног Краљевства (McCann and Others v. The United Kingdom)*, који се односио на акцију британских снага безбедности на Гибралтару у којој су три припадника Ирске републиканске армије (ИРА) лишена живота, ЕСЉП је пресудио да је прекршен чл. 2 ЕКЉП јер није употребљена сразмерна сила. Према оцени Суда, британски војници који су усмртили три припадника ИРА у тренутку када им се учинило да ће даљинским управљачем активирати експлозив у аутомобилу су поступали у искреном уверењу да је примена силе апсолутно нужна ради заштите живота других лица, без обзира што код убијених није пронађен даљински управљач, нити експлозив у аутомобилу.³⁶ Међутим, Суд је нашао да организација, спровођење и надзор над читавом операцијом, као и саопштавање информација војницима у акцији били нису били примерени сврси, указујући да су домаће власти могле да спрече улазак терориста у земљу на основу информација којима су располагале о њима и њиховим плановима; да су могле да их ухапсе, упркос њиховим тврдњама да не би имали довољно доказа против њих; да су могле да провере своје обавештајне податке; као и да су војници могли да употребе мањи облик силе (рањавање осумњичених) што се иначе очекује од органа реда у демократским друштвима,³⁷ чак и када је реч о опасним терористима.³⁸

³⁵ Уп. чл. 23 ст. 1 т. 6 *Закона о унутрашњим пословима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 44/91, 79/91, 54/96, 25/00, 8/01 и 106/03.

³⁶ *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 200, 212–213.

³⁷ Више о циљаном смртоносном хицу вид. у Југовић, 2009: 791–792.

³⁸ Уп. *Ogur v. Turkey*, no. 21594/93. Према оцени ЕСЉП у овом случају, руковођење антитерористичком акцијом у условима лоше видљивости (магловита ноћ) без радио везе и испаливање хица упозорења који заврши у врату жртве

У случају *Андронику и Константину против Кипра* (*Andronicou and Constantinou v. Cyprus*), који се односио на полицијску акцију решавања талачке ситуације у којој су припадници специјалне јединице полиције усмртили двоје вереника, ЕСЉП је, узимајући у обзир све околности догађаја, а посебно да су вишесатни преговори о предаји били неуспешни, да је младић пуцао са намером да убије полицајца, да полицајци нису имали намеру да усмрте лице већ да је смрт лица наступила као реакција на угрожавање живота полицајца и на потребу да се заштити живот девојке која је држана као талац, оценио да реакција полиције и примена силе у датој ситуацији није била „ништа више него апсолутно нужна за одбрану лица од незаконитог насиља у смислу члана 2, став 2 (а) Конвенције и законито хапшење у смислу члана 2, став 2 (б)“ (*Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, no. 25052/94, § 194).³⁹

Поучан пример употребе ватреног оружја ради одбијања напада од себе представља случај *Бабинс против Уједињеног Краљевства* (*Bubbins v. The United Kingdom*),⁴⁰ где је полицајац у акцији хапшења потенцијалног провалника усмртио лице коме је претходно више пута издао наређење да спусти пиштољ, а за који се касније утврдило да је у ствари реплика пиштоља. У образложењу пресуде, ЕСЉП је навео да употреба силе од стране државних агената у циљу остваривања једног од циљева дефинисаних у ст. 2 чл. 2 ЕКЉП може бити оправдана и тамо где се заснива на искреном уверењу, чак и ако се касније испостави да је такво уверење било погрешно. Употреба смртоносне силе у околностима овог случаја није била несразмерна и није премашила оно што је било апсолутно нужно за спречавање онога што је полицајац схватио као стварни и непосредни ризик за његов живот и живот његових колега.⁴¹

У случају *Булијани и Гађо против Италије* (*Guiliani and Gaggio v. Italy*), ЕСЉП је закључио да није употребљена прекоме-

не може се сматрати употребом силе која је сразмерна и апсолутно нужна ради одбране било које особе од незаконитог насиља, те је због тога прекршен чл. 2 ЕКЉП.

³⁹ Уп. *Finogenov and Others v. Russia*, no. 18299/03, 27311/03, § 226, 266.

⁴⁰ *Bubbins v. The United Kingdom*, no. 50196/99, § 138–140.

⁴¹ Уп. *Ramsahai and Others v. the Netherlands*, no. 52391/99.

рна сила и прекршен чл. 2 ЕКЉП у ситуацији када су демонстранти насрнули на полицајца у ципу, који је прво упозорио нападаче да ће употребити силу, а затим пуцањем из ватреног оружја у неодређеном правцу усмртио једног демонстранта.⁴²

Хапшење и спречавање бекства лица законито лишеног слободе

Примена силе ради извршења законитог хапшења или спречавања бекства лица законито лишеног слободе (чл. 2 ст. 2 т. б ЕКЉП) мора, такође, бити апсолутно нужна тј. сразмерна легитимном циљу који се жели постићи.

У случају *Сауд против Француске (Saoud v. France)*,⁴³ који се односио на примену силе према Мухамеду Сауду који је пријављен да у стану врши насиље над мајком и двома сестрама, ЕСЉП је, узимајући у обзир Мухамедово насилничко понашање, да је сила употребљена ради заштите људских живота од насиља и самоодбране, као и повреде које су задобили сви актери догађаја, закључио да је употребљена сила била усмерена на заштиту физичког интегритета мајке и сестара и сразмерна насиљу које је он испољавао према полицајцима и члановима његове породице, па самим тим и оправдана у смислу чл. 2 ЕКЉП. Међутим, Суд је нашао повреду позитивне обавезе државе, с обзиром на то да полицајци након хапшења (Мухамед је више од 35 минута без указивања лекарске помоћи задржан у положају опасном по живот) нису предузели довољне мере да заштите његов живот.⁴⁴

У случају *Начова и други против Бугарске (Natchova and Others v. Bulgaria)*, ЕСЉП је утврдио повреду чл. 2 ЕКЉП и истакао да се употреба ватреног оружја ради хапшења ненаоружаног

⁴² *Guiliani and Gaggio v. Italy*, no. 23458/02, § 225–227.

⁴³ *Saoud v. France*, no. 9375/02, § 8–19, 91–93, 101–104.

⁴⁴ Супротан пример представља случај *Гул против Турске (Gul v. Turkey)*, где је полиција у току антитерористичке акције, приликом ноћне рације и хапшења терориста у стамбеној четврти препуној цивила, испалила велики број метака из аутоматског оружја у врата једног стана и усмртила лице. Одбацујући као недоказане тврдње државе да су из тог стана полицајци нападнути, ЕСЉП је утврдио да употребљена сила није била апсолутно нужна постизању легитимног циља (хапшења) и да је прекршен чл. 2 ЕКЉП (Grdinić, 2006: 1097).

лица које није осумњичено за насилно дело не може се сматрати „апсолутно нужном“ чак и када уздржавање од његове примене може исходovati бекством лица. По оцени Суда, полиција је према околностима догађаја (покушај бекства у току дана у малом месту) и предвидљивом понашању једног бегунца (приликом претходног бекства пронађен је на истој адреси), имала на располагању и друга средства за извршење хапшења (службено возило), па се прибегивање потенцијално смртоносној сили не може сматрати за „апсолутно нужно“.⁴⁵

Посебно је поучан случај *Аликај и други против Италије* (*Alikaj and Others v. Italy*).⁴⁶ У току ноћи патрола полиције је на ауто-путу зауставила возило из којег су одмах по заустављању изашла четири лица и дала се у бекство преко заштитне оградe. Полицајац је кренуо у потеру, затим је наредио бегунцима да се зауставе и испалио пуцањ упозорења у ваздух. Након што је чуо звук метала, полицајац је покушао да се сагне и заштити, али је том приликом услед клизавог терена пао и случајно испалио метак који је усмртио једног бегунца. Указујући на околности да бегунци нису били наоружани и да ништа у њиховом понашању није сугерисало да су претња за двојицу полицајаца, да није постојала сумња да су учинили насилно кривично дело и да је полицајац трчећи за бегунцима са пиштољем у руци и прстом на обарачу усред ноћи по клизавом терену угрозио њихов живот, Суд је оценио да је полицајац показао непажњу у избору предузетих мера и није предузео све мере предострожности да сачува живот преминулог бегунца, па је из тог разлога прекршен чл. 2 ЕКЉП.

Законите мере ради сузбијања нереда или побуне

Као и у претходним случајевима из чл. 2 ст. 2 ЕКЉП, тест пропорционалности и стандард апсолутно нужне силе ЕСЉП примењује и на случајеве примене силе ради сузбијања нереда или побуне. ЕКЉП не садржи легални појам „нереда“ и „побуне“, а ни ЕСЉП није одредио садржај тих појмова, већ је у неким случајевима наводио да поједине околности, попут ситуација где неколико

⁴⁵ *Natchova and Others v. Bulgaria*, no. 43577/98, 43579/98, § 107–109.

⁴⁶ *Alikaj and Others v. Italy*, no. 47357/98, § 72–77.

стотина или хиљада људи гађа разним предметима припаднике снага безбедности, одговарају тим терминима (Sladojević, 2017: 29).

У случају *Гулеч против Турске* (*Gulec v. Turkey*), реч је била о демонстрацијама које су се у једном тренутку отеле контроли, па су полицајци испалили више метака из ватреног оружја у земљу испред ненаоружаних демонстраната и услед рикошета усмртили њих неколико.⁴⁷ ЕСЉП је утврдио повреду чл. 2 ЕКЉП оценивши да таква сила није била пропорционална и апсолутно нужна, будући да су полицајци у датој ситуацији имали могућност да другачије поступе (да отворе ватру у вис, а не испред демонстраната) и да су имали на располагању друга мање опасна средства за разбијање демонстрација (гумене метке, хемијска средства, водене топове).

Случај *Перишан и други против Турске* (*Perisan and Others v. Turkey*) је покренут због тога што је приликом успостављања реда у једном затвору због побуне, услед тешког и прекомерног пребијања разним тврдим предметима, лишено живота осам затвореника.⁴⁸ ЕСЉП је оценио да, поред неизвршења позитивне обавезе у погледу успостављања адекватног законодавног и административног оквира, сила која је била примењена ради сузбијања побуне није била апсолутно нужна у смислу чл. 2 ст. 2 т. ц) ЕКЉП.

Право на живот и апсолутно нужна сила у Републици Србији

Устав Републике Србије (у даљем тексту: Устав) изричито прокламује да је људски живот неприкосновен и забрањује могућност изрицања смртне казне и клонирање људских бића (чл. 24). Упркос томе што заузима високо место у вредносном и правном систему Србије, право на живот није неповредиво, нити достиже ранг апсолутног права.

Уставно јемство права на живот разрађено је одредбама Кривичног законика⁴⁹ у којима је више десетина радњи лишења

⁴⁷ *Gulec v. Turkey*, no. 21593/93, § 70–73.

⁴⁸ *Perisan and Others v. Turkey*, no. 12336/93, § 6–12, 85–87.

⁴⁹ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – исправка, 107/2005 – исправка, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

живота или радњи које за последицу имају смрт лица инкриминирано као кривична дела за која је предвиђена казна затвора у распону од три месеца до доживотног затвора. Кривично гоњење за ова кривична дела предузима надлежни јавни тужилац по службеној дужности, а функцију суђења врши стварно и месно надлежни суд.⁵⁰

Изузеци од општег правила да је људски живот неприкосновен нису изричито прописани, али се њихов основ налази у општим институтима кривичног права којима се искључује постојање кривичног дела (нужна одбрана, крајња нужда и др) чији су елементи садржани у законима којима су уређена овлашћења појединих државних органа и услови за примену силе.⁵¹

Правни стандард употребе „апсолутно нужне“ силе уведен је у домаће законодавство у Закону о полицији (2005)⁵² као критеријум законите употребе ватреног оружја,⁵³ а у нешто сажетијем облику задржан је и у важећем Закону о полицији (у даљем тексту: ЗОП)⁵⁴ чији ст. 1 чл. 124 гласи:

„При обављању полицијских послова полицијски службеник може употребити ватрено оружје само ако употребом других средстава принуде не може постићи законити циљ у извршењу задатка и кад је апсолутно нужно да од себе или другог одбије истовремени противправни напад којим се угрожава његов или живот другог лица.“

Поред ове опште одредбе која се, иако то није изричито наведено, односи на употребу ватреног оружја према лицу, ЗОП даље овлашћује полицијске службенике да ватрено оружје могу употребити према возилу у покрету (чл. 126), у гоњењу пловила (чл. 127) и према животињама (чл. 128), искључиво када је неоп-

⁵⁰ Чл. 5 ст. 1 и чл. 21–36 *Законика о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019.

⁵¹ Нпр. чл. 47 *Закона о Војсци Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007, 88/2009, 101/2010 – др. закон, 10/2015, 88/2015 – одлука УС, 36/2018 и 94/2019 и чл. 55 ст. 1 *Закона о приватном обезбеђењу*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2013 и 42/2015.

⁵² Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05, 63/09 – УС, 92/11 и 64/15.

⁵³ Више у Милетић, Југовић, 2012: 213–214; Милидраговић, Милић, 2011: 199–203.

⁵⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

ходно да заштите свој живот или живот, тело и здравље другог лица. У одредбе ЗОП-а и Правилника о полицијским овлашћењима,⁵⁵ уз опште међународне стандарде полицијског поступања, уграђени су и међународни стандарди примене полицијских овлашћења, посебно они који се односе на употребу средстава принуде.⁵⁶

Унутрашњи (уставни) систем заштите људских права чине: (1) управна и судска заштита, (2) уставносудска заштита и (3) заштита коју пружа Заштитник грађана (Милосављевић, Поповић, 2009: 181–183). Управноправну заштиту права на живот пружа полиција обављањем полицијских послова којима се остварује безбедносна заштита живота, права и слобода људи и заштита имовине (чл. 30 ст. 2 ЗОП-а). Судска заштита представља главни вид заштите права на живот и остварује се пред редовним судовима у одговарајућем поступку (кривичном или парничном).⁵⁷ Уставносудску заштиту пружа Уставни суд Србије (у даљем тексту: Устави суд) оценом о уставности и законитости општих аката којом се из правног поретка уклањају они закони и акти нижи од закона који су противни уставом зајемченим људским правима (посредна заштита) или путем уставне жалбе у поступку у коме се непосредно примењују људска права зајемчена уставом (непосредна заштита). Допунски механизам заштите представља институција Заштитника грађана⁵⁸ који поступак контроле рада органа управе покреће самоиницијативно или на основу притужбе коју може по-

⁵⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2019.

⁵⁶ Употреба средстава принуде као крајње мере за извршење задатка, испуњеност законских услова за примену средстава принуде, начела поступности (градације) и суздржаности у примени средстава принуде, начело сразмерности, упозорење лица пре употребе средстава принуде и пуцањ упозорења пре употребе ватреног оружја, заштита живота и пружање помоћи лицу, ограничења употребе средстава принуде према рањивим категоријама лица, извештавање, контрола и одговорност у вези употребе средстава принуде, организовање обуке полицијских службеника и други.

⁵⁷ Чл. 22 ст. 1 Устава гласи: „Свако има право на судску заштиту ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право зајемчено Уставом, као и право на уклањање последица које су повредом настале.“

⁵⁸ Вид. чл. 1 и чл. 7 Закона о Заштитнику грађана, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/05 и 54/07.

днети свако ко сматра да му је актом, радњом или нечињењем органа управе повређено право (Милосављевић, 2017: 405–407).

Анализа важећег законодавства показује да су успостављањем одговарајућег нормативног и институционалног оквира створене елементарне претпоставке за остваривање ефективне заштите права на живот. С друге стране, за просуђивање оперативног аспекта позитивне обавезе државе, као и њене процесне обавезе да заштити људски живот, потребно је сагледати конкретне случајеве из досадашње скромне уставносудске праксе у овој области.

Оправданост употребљене силе и наводну повреду чл. 24 ст. 1 Устава, Уставни суд је оценио у једном предмету – случају лишења живота Г. П. из Зрењанина од стране полицијских службеника. Г. П. је као малолетник одговарао за кривично дело убиства и неовлашћено ношење оружја. После издржане казне малолетничког затвора, услед психичког поремећаја, у континуитету је вршио насиље над родитељима које није пријављивано. Након што је Д. П (отац Г. П.) пријавио физичко малтретирање, полицијски службеници су на основу наредбе истражног судије дошли у кућу Д. П. како би извршили претресање ради проналажења трагова кривичног дела или предмета важних за кривични поступак. Д. П. је полицијске службенике одвео на спрат, покуцао на закључана врата синовљеве собе и позвао га да отвори врата. Чим је отворио врата, Г. П. је почео да пуца из пиштоља при чему је једног полицијског службеника лишио живота, а другог ранио. Полицијски службеници су ради одбијања напада употребили ватрено оружје и лишили живота Г. П. У т. 6 образложења одлуке, Уставни суд је закључио: „Што се тиче услова утврђених одредбом члана 2. став 2. Конвенције, с обзиром на то да су полицијски службеници имали законски основ за претрес стана, те да су у самоодбрани лишили живота Г. П, након што је он пуцајући из ватреног оружја лишио живота једног полицијског службеника, а другог ранио, Уставни суд налази да се несумњиво ради о ситуацији проистеклој из употребе силе државних органа која је била апсолутно нужна ради одбране од незаконитог насиља“ (Одлука Уж-356/2015 од 8. децембра 2016. године).

Поред негативне и позитивне обавезе државе да заштити људски живот, чл. 24 Устава подразумева и њену процесну обавезу. Према схватању Уставног суда, кршење процесне обавезе си-

гурно ће постојати у ситуацији када ни након осам година од смрти преткривични поступак није окончан, нити се поуздано зна под којим околностима је смрт наступила и ко би могао бити одговоран.⁵⁹ С друге стране, покретање преткривичног поступка одмах након смрти, уз извођење великог броја доказа, укључујући вештачење у најкомпетентнијим и најстручнијим институцијама несумњиво показује да су надлежни органи спровели хитну и делотворну „истрагу“ у смислу заштите права на живот.⁶⁰

ЕСЈП је до сада поступао у четири предмета који су покренути против Републике Србије због наводне повреде чл. 2 ЕКЈП. У предметима *Младеновић против Србије*,⁶¹ *Мучибабић против Србије*⁶² и *Петровић против Србије*,⁶³ који су се односили на догађаје пре него што је Државна заједница Србија и Црна Гора ратификовала ЕКЈП,⁶⁴ Суд је установио да је Србија прекршила своје процесне обавезе тиме што није осигурала спровођење ефикасне, делотворне и јавне истраге о тим догађајима.

У предмету *Митић против Србије*, подносилац представке је тврдио да су власти пропустиле да заштите живот његовог сина који је извршио самоубиство док је био у затворској самици и да истрага смрти његовог сина није била адекватна и делотворна у смислу чл. 2 ЕКЈП.⁶⁵ Суд није утврдио повреду материјалног де-

⁵⁹ У предмету уставне жалбе Ј. Јаковљевића и П. Миловановића (родитељи војника погинулих у касарни на Точидеру), Уставни суд је у ставу 7. образложења одлуке истакао „да основна сврха овакве `истраге`, која је требало да осигура делотворно спровођење закона који штите право на живот, није обезбеђена, иако је обавеза надлежних органа да спроведу хитну и делотворну `истрагу` у смислу заштите права на живот од виталног значаја за одржавање поверења јавности у владавину права и правну сигурност“ (Одлука Уж-4527/2011 од 31. јануара 2013. године).

⁶⁰ Одлука Уж-10666/2012 од 8. октобра 2015. године. Уп. Одлука Уж-4473/2014 од 09. марта 2017. године.

⁶¹ *Mladenovic v. Serbia*, no. 1099/08, § 51–56.

⁶² *Mučibabić v. Serbia*, no. 34661/07, § 126–136.

⁶³ *Petrović v. Serbia*, no. 40485/08, § 73–98.

⁶⁴ *Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005 – исправка.

⁶⁵ *Mitić v. Serbia*, no. 31963/08, § 43–44, 53–58.

ла чл. 2 ЕКЉП, будући да подносилац представке, супротно налазима истраге, није развио и доказао тврдњу да су његовог сина убиле затворске власти. Такође, Суд није нашао ниједан очигледан пропуст на страни домаћих власти који би дозвољавао закључак да су српске власти пропустиле да спрече стваран и непосредан ризик од самоубиства или да су иначе поступале на начин који није у складу са њиховим позитивним обавезама да гарантују право на живот. С обзиром на то да су власти спровеле независну, хитну, делотворну и јавну истрагу, Суд није нашао повреду процесне обавезе из чл. 2 ЕКЉП.

Закључак

Право на живот је једно од основних права зајемчених ЕКЉП, па се кршење тог права сматра најтежом повредом Конвенције. Практична и ефективна заштита права на живот подразумева *негативну обавезу* државе да се уздржи од сваког незаконитог лишавања живота, *позитивну обавезу* државе да предузимањем превентивних мера штити људски живот од незаконитог лишавања и *процесну обавезу* државе да у свим случајевима кршења права на живот спроведе делотворну истрагу.

Упркос томе што ужива статус неприкосновеног људског права, право на живот није апсолутно зајемчено. Лишење живота које изврше државни агенти неће се сматрати противправним ако проистекне из употребе силе која је апсолутно нужна за одбрану неког лица од незаконитог насиља или за одбијање напада од себе (самоодбрану), да би се извршило законито хапшење или спречило бекство лица законито лишеног слободе или за сузбијање нереда или побуне законитим мерама. Употреба силе са смртним исходом искључиво ради одбране имовине не сматра се допуштеним изузетком и не ужива правну заштиту.

Као стандард за употребу допуштене силе, апсолутна нужност (*absolutely necessary*) подразумева већи степен неопходности у односу на стандард „неопходно у демократском друштву“ (*necessary in a democratic society*) и представља *ultima ratio* за постизање легитимног циља. Узимајући у обзир све околности конкретног догађаја, а посебно поступке припадника снага безбедности који су примењивали силу, укључујући планирање и контролу ак-

ција које су у питању, ЕСЉП применом строжег теста неопходности и теста пропорционалности процењује да ли је употребљена сила сразмерна постизању легитимних циљева и самим тим апсолутно нужна према мерилима демократског друштва.

Правни стандард „апсолутно нужно“ силе подразумева да је употребљена сила последње средство (*ultima ratio*) за заштиту људског живота, при чему примењена сила мора бити усмерена на заштиту физичког интегритета и сразмерна насиљу које прети тј. јасној и непосредној опасности за људски живот. Употреба силе која је заснована на искреном уверењу да постоје околности које захтевају примену такве силе, чак и ако се касније испостави да је такво уверење било погрешно не сматра се противправном. Супротно томе, пуцање из ватреног оружја према лицу у бекству које није наоружано и опасно или пуцање у земљу испред ненаоружаних демонстраната, непредузимање свих мера предострожности да се сачува људски живот (нехатно опаљење) или неадекватна организација, спровођење и надзор над полицијским или војним акцијама које исходују смртном последицом сигурно неће проћи тест неопходности и пропорционалности.

Правни стандарди ЕСЉП, посебно стандарди о примени „апсолутно нужно“ силе као мерила допуштеног уплитања државе, подржавају и афирмишу заштиту права на живот као једног од основних права у демократском друштву.

Успостављањем нормативног и институционалног оквира, усаглашеног са међународним стандардима у тој области, створене су основне претпоставке за делотворну заштиту права на живот у Републици Србији. У поступцима по уставним жалбама због повреде права на живот, Уставни суд примењује стандарде ЕСЉП у овој области. Кршење процесне обавезе тј. изостанак делотворне истраге након смртог догађаја представља до сада најчешћи разлог одговорности Републике Србије за повреде права на живот.

Литература

1. *Ambtinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en andere opsporingsambtenaren*, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0006589/2020-07-01>, 17. 7. 2020.
2. Bobio, N., (2008). *Doba prava: dvanaest eseja o ljudskim pravima*. Službeni glasnik, Beograd.
3. Dimitrijević, V. et al., (2007). *Međunarodno pravo ljudskih prava*. Beogradski centar za ljudska prava – Dosije, Beograd.
4. *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, no. 25052/94.
5. *Akkoc v. Turkey*, no. 22497/93, 22948/93.
6. *Akpinar and Altun v. Turkey*, no. 56760/00, § 58.
7. *Alikaj and Others v. Italy*, no. 47357/98, § 72–77.
8. *Anguelova v. Bulgaria*, no. 38361/97, § 110–111.
9. *Bubbins v. The United Kingdom*, no. 50196/99, § 138–140.
10. *Ergi v. Turkey*, no. 23818/94.
11. *Finogenov and Others v. Russia*, no. 18299/03, 27311/03, § 226, 266.
12. *Guiliani and Gaggio v. Italy*, no. 23458/02, § 225–227.
13. *Gulec v. Turkey*, no. 21593/93, § 70–73.
14. *Hugh Jordan v. The United Kingdom*, no. 24746/94, § 108.
15. *Kaya v. Turkey*, no. 22729/93.
16. *Kelly and Others v. The United Kingdom*, 30054/96.
17. *LCB v. United Kingdom*, no. 23413/94, § 36.
18. *Maiorano and Others v. Italy*, no. 28634/06, § 118–120.
19. *Makaratzis v. Greece*, no. 50385/99, § 59–62, 70–72.
20. *Mastromatteo v. Italy*, no. 37703/97, § 68.
21. *McCann and Others v. The United Kingdom*, no. 18984/91, § 146.
22. *McShane v. The United Kingdom*, no. 43290/98, § 101.
23. *Mitić v. Serbia*, no. 31963/08, § 43–44, 53–58.
24. *Mladenovic v. Serbia*, no. 1099/08, § 51–56.
25. *Mučibabić v. Serbia*, no. 34661/07, § 126–136.
26. *Natchova and Others v. Bulgaria*, no. 43577/98, 43579/98, § 99–102.
27. *Ogur v. Turkey*, no. 21594/93.
28. *Öneryıldız v. Turkey*, no. 48939/99, § 89, 92.
29. *Osman v. The United Kingdom*, no. 23452/94, § 115.
30. *Perisan and Others v. Turkey*, no. 12336/93, § 6–12, 85–87.

31. *Petrović v. Serbia*, no. 40485/08, § 73–98.
32. *Ramsahai and Others v. the Netherlands*, no. 52391/99.
33. *Salman v. Turkey*, no. 21986/93, § 99.
34. *Saoud v. France*, no. 9375/02, § 8–19, 91–93, 101–104.
35. *Silver and Others v. The United Kingdom*, no. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75, § 97.
36. *Soering v. The United Kingdom*, no. 14038/88, § 88.
37. *Stewart v. The United Kingdom*, no. 10044/82.
38. Feldman, D. (2009). *English Public Law*. Oxford University Press, Oxford.
39. Finis, Dž. (2005). *Prirodno pravo*. CID, Podgorica.
40. *Graham v. Connor*, 490 U.S. 386 (1989).
41. Grdinić, E. (2006). Evropski sud za ljudska prava i zaštita prava na život, *Zbormik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2: 1106.
42. Југовић, С. (2009). Употреба ватреног оружја као средства принуде, *Правни живот*, II, 10: 791–792.
43. *Kisela v. Hughes*, 138 S.Ct. 1148 (2018).
44. Korff, D. (2006). *The right to life: A guide to the implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights*. Council of Europe, Strasbourg.
45. *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – исправка, 107/2005 – исправка, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.
46. Krstić, I., Marinković, T. (2016). *Evropsko pravo ljudskih prava*. Savet Evrope, Beograd.
47. *Loi sur la fonction de police*, http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_lloi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1992080552&table_name=loi, 17. 7. 2020.
48. Милетић, С., Југовић, С. (2012). *Право унутрашњих послова*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
49. Милидраговић, Д., Милић, Н. (2011). Непосредна опасност по живот као посебан услов за употребу ватреног оружја, *Безбедност*, 53(2): 199–203.
50. Милосављевић, Б. (2017). *Управно право*. Правни факултет Универзитета Унион – Службени гласник, Београд.
51. Милосављевић, Б., Поповић, Д. М. (2009). *Уставно право*. Правни факултет Универзитета Унион – Службени гласник, Београд.

52. Najgel, T. (2011). *Lična prava i javni prostor*, U „Људска prava: preispitivanje ideje“ (ur. Đorđe Pavićević), Službeni glasnik, Beograd, str. 104–105.
53. Одлука Уж-10666/2012 од 8. октобра 2015.
54. Одлука Уж-356/2015 од 8. децембра 2016.
55. Одлука Уж-4473/2014 од 9. марта 2017.
56. Одлука Уж-4527/2011 од 31. јануара 2013.
57. Ovey, C., White, R.C.A., Jacobs, F.G. (2006). *The European convention on human rights*. Oxford University Press, Oxford.
58. Поповић, Д. (2012). *Европско право људских права*. Службени гласник, Београд.
59. *Правилник о полицијским овлашћењима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 41/2019.
60. Симовић, Д., Аврамовић, Д., Зекавица, Р. (2013). *Људска права*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
61. Симовић, Д., Станковић, М., Петров, В. (2018). *Људска права*. Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд.
62. Sladojević, M. (2017). *Srbija i Evropski sud za ljudska prava*. Službeni glasnik, Beograd.
63. Slijepčević, Lj. (2012). Pravo na život prema čl. 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima i Protokolu br. 6. i 13. *Glasnik Advokatske komore*, 72 (4): 293.
64. *Tennessee v. Garner*, 471 U.S. 1 (1985).
65. *Устав Републике Србије* (2006).
66. *Waffengebrauchsgesetz*, <https://www.jusline.at/gesetz/waffgebrg/paragraf/7>, 17. 7. 2020.
67. Vasak, K. (1977). Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier* (30–11): 29, <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816eo.pdf>, доступан 23. 2. 2019.
68. *Zakon o policiji* (Словенија) Uradni list Republike Slovenije, št. 107/06, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-4583?sop=2006-01-4583>, 17. 7. 2020.
69. *Закон о Војсци Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007, 88/2009, 101/2010 – др. закон, 10/2015, 88/2015 – одлука УС, 36/2018 и 94/2019.

70. *Закон о Заштитнику грађана*, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/05 и 54/07.
71. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05, 63/09 – УС, 92/11 и 64/15.
72. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
73. *Закон о приватном обезбеђењу*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2013 и 42/2015.
74. *Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005-исправка.
75. *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019.

Right to Life and Use of Absolutely Necessary Force: Standards of European Court of Human Rights and Situation in Serbia

Abstract: *The right to life falls under the category of fundamental human rights, which are guaranteed to every person, under all circumstances and in all places. Nevertheless, the right to life is subject to certain restrictions required by reasons considered justified according to standards prevalent in a democratic society. After laying special stress on the relevant provisions set forth in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the paper further tackles the basic viewpoint of the European Court of Human Rights on the Protection of the Right to Life and implementation of the "absolutely necessary force" criterion, after which it addresses the compliance of domestic law with the European legal standards in this area. The legal standard concerning absolutely necessary force means a higher degree of necessity in relation to the standard detailing on what is "necessary in a democratic society" and therefore represents the ultima ratio for achieving a legitimate goal. As a last resort intended for the protection of human life, the force has to be aimed at protecting physical integrity and thus it is proportionate to*

the threatening violence, i.e., clear and imminent danger to human life. The European Court of Human Rights assesses whether the force that was used is proportional to the achievement of legitimate goals and thereby absolutely necessary according to the criteria of a democratic society by applying a more stringent necessity and proportionality tests in each specific case. The legal standards of the European Court of Human Rights, especially the standards on the use of absolutely necessary force, both support and affirm the protection of the right to life and concurrently shape the practice of the Constitutional Court of Serbia. The establishment of a normative and institutional framework has created elementary prerequisites for effective protection of the right to life in the Republic of Serbia, whilst breach of its procedural obligation is the most common reason for its responsibility with respect to violations of the right to life.

Keywords: *the right to life, absolutely necessary force, police, deprivation of life, European Court of Human Rights.*